

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تحلیل شخصیت زن از دیدگاه نهج البلاغه

جلسه دوم: نفس مطمئنه

نفس مطمئنه در حوزه اخلاق نظری و اخلاق عملی است.

در آیه ۲۷ سوره فجر آمده:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنِّةُ

تو ای روح آرام‌یافته!

درقرآن، در مقابل نفس مطمئنه، دو لفظ اماره و لوامه آمده است.

لفظ اماره در آیه ۵۳ سوره مبارکه یوسف آمده است:

وَمَا أْبْرِيءُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

من هرگز خودم را تبرئه نمی‌کنم، که نفس (سرکش) بسیار به بدیها امر می‌کند؛ مگر آنچه را پروردگارم رحم کند! پروردگارم آمرزنده و مهربان است.

و لفظ لوامه در آیه ۲ سوره مبارکه قیامت آمده است:

وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ

و سوگند به (نفس لوامه و) وجدان بیدار و ملامتگر (که رستاخیز حق است)!

سوال این است که مگر ما سه نفس داریم؟

نفس واحد است و تعدد پذیر نیست، بسیط و مجرد است. ما با یک حقیقت روبرو هستیم که قوا و ظهورات و مراتب متعددی دارد و در شرایط مختلف ظهور پیدا می کند.

قوای نفس به دو گروه ادراکی و تحریکی تقسیم می شوند.

قوای ادراکی به ۴ مرحله تقسیم می شوند:

۱- حس. ۲- خیال. ۳- وهم. ۴- عقل.

تمام این قوا در سیطره عقل هستند و رشد و تغییر می کنند و قوت و ضعف پیدا می کنند؛ مخصوصاً قوه عاقله و در افراد مختلف متفاوت هستند. قوه عاقله مسئولیت مدیریت بقیه قوا را بر عهده دارد.

قوه تحریکی به دو بخش شهویه و غضبیه تقسیم می شود.

شهویه: قوه جاذبه است؛ مثل خوردن و آشامیدن، مسایل جنسی، زیبایی طلبی و ...

غضبیه: قوه دفعیه است؛ مثل غیرت، جنگ و..

قوای تحریکی هم تحت سیطره عقل هستند؛ پس مدیر نفس، قوه عاقله است. انسان اگر در مرحله سلوک به این اصل پایبند باشد؛ یعنی به قوه عاقله اهمیت بدهد، اطلاعات بیشتر و اختیارات بیشتر به او داده می شود و قوی تر می شود.

تکامل انسان با رشد عقل آغاز می گردد.

نفس هم دو قوه دیگر دارد، اول این که نفس حالت آماره به سوء دارد؛ یعنی قابلیت دارد به کار زشت تمایل پیدا کند و عواملی آن را بالفعل می کند؛ مثل عوامل وسوسه گر، جن

و انس، تربیت، لقمه حرام یا شبهه ناک، جهل و موارد دیگر دست به دست یکدیگر می دهند و استعداد گرایش به شر را تقویت می کنند.

نفس اماره نظام حاکم بر نفس را بر هم می زند و عقل را که مدیر عالی هست، تحت سیطره خود در می آورد. وقتی وهم و حس و خیال در ادراک دخالت می کنند، عقل را از اعتدال خارج می کنند.

در مقابل، نفس لوامه کار نظارت بر قوا را دارد و هر نوع ادراک و تحریک را از انحراف باز می دارد؛ مثلاً بعد از گناه یا خطا، او را محکوم می کند. به این محکمه دایمی وجدان می گویند. وجدان با نظارت دایمی خود، از انحرافات عقل جلوگیری می کند. نفس لوامه، نفس ملامت گر نام دارد. در قرآن در مقابل حساب و کتاب قیامت، سخن از نفس لوامه می آید. قیامت، محکمه بیرونی و نفس لوامه، محکمه درونی است. پس اگر عقل تحت نظارت نفس لوامه باشد، حرکت تکاملی پیدا می کند و همه قوا اعم از ادراکی، خیال، حس و عقل با اعتدال رشد می کنند. انبیاء الهی علیهم السلام، حجت بیرونی و عقل، حجت درونی است.

کار دین، رشد عقل است، عقل دفینه را استخراج می کند.

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا^۱: نفس با اعتدال آفریده شده است و زشتی و زیبایی را می شناسد.

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا^۲: نفس در مراحل رشد خود، مدام زنگار می گیرد و عقل و نفس

لوامه، اجازه زنگار گرفتن نمی دهند و آن را تزکیه می کنند.

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا^۳: ناامید شد کسی که پوشاند؛ یعنی هر کس عقل را نادیده بگیرد،

نفس او تاریک می شود.

۱. سوره مبارکه شمس، آیه ۷

۲. سوره مبارکه شمس، آیه ۹

۳. سوره مبارکه شمس، آیه ۱۰

معمولاً در آدم های عادی، این نفس ها به طور مدام با هم در تزاخم هستند و گاهی کار خوب و گاهی کار نادرست انجام می دهند.

عده ای از افراد هم فقط نفس اماره بر آن ها غلبه کرده و نفس آنها مَهر خورده است. حال اگر نفس لوامه و عقل آن ها آن قدر قوی شود که نفس اماره را مدیریت کند، نفس مطمئنه ایجاد می شود.

در آیه ۲۷ سوره فجر آمده:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنِّةُ

تو ای روح آرام یافته!

سوره فجر، مشهور به سوره امام حسین علیه السلام است؛ چون عالی ترین نفس مطمئنه وجود مبارک ایشان است.

رب؛ یعنی در صاحت ربوبیت حق، هیچ خلافی نکردی و ربوبیت حق در تو نمود پیدا کرد. رضای عبد؛ یعنی به مقام تام عبودیت برسد، مرضی؛ یعنی ما به رضایت از تو رسیدیم.

"داخل شو در بندگان من و داخل شو در بهشت من"

نفس مطمئنه مراتب دارد، در آیه ۲۸ سوره رعد آمده:

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

آنها کسانی هستند که ایمان آورده اند، و دل‌هایشان به یاد خدا مطمئن (و آرام) است؛

آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد!

فرمول کلی برای نفس مطمئنه، ذکر خداست. همه چیز قانون و محدودیت و نقطه اعتدال دارد؛ به جز ذکر خدای متعال؛ پس مسیری که باید طی شود ذکر خدا باشد. از طرفی در قرآن ذکر مخصوص اولوالالباب است؛ یعنی خردمندان، کسانی که عقل را معیار زندگی خود قرار می دهند. اگر عقل در انسان منور شود، هر چقدر عقل حقیقی در انسان رشد پیدا کند یاد خدا نیز تقویت می شود. وقتی یاد چیزی هستید؛ مثلاً کنکور، هر چه نزدیک تر می شوید تمام ذهن شما را درگیر می کند و تنظیم تمام شؤون زندگی با کنکور است. این یعنی ذکر الله، نه فقط ذکر زبانی؛ بلکه خدا را در درون خود حاضر و ناظر ببینید. از ذکر زبانی شروع می شود و تا علم الیقین، عین الیقین و حق الیقین می رسد، پس ذکر خدا هم مراتب دارد.

هر کس ۴۰ روز خود را از گناه نگه دارد، چشمه های حکمت بر او جاری می شود. نفس مطمئنه محصول یک حرکت متعالی در بستر عقل با نظارت نفس لوامه و دستورالعمل ذکر خداست.

همه قوای دیگر هم لازم است برای کامل بودن انسان به طور متعادل تجلی کمال بالفعل در ذوات مقدس معصومین است.

عقل را تقویت کنید، وجدان اخلاقی را تقویت کنید و ذکر خدا را جدی بگیرید.

جلوه حضور دایمی خدا در زندگی، تقوا است. هر چقدر در تقوا و لوازم و اسبابش تلاش کنید و مراتب آن را بالاببرید، ذکر خدا گفته اید و در مراتب تهذیب نفس بالاتر رفته اید.

حوزه مجازی مهندس طلبه

@onlinehawzah

اللهم صلی علی محمد و آل محمد و عجل فرجهم